

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Siret Vene
KIUSAMISEGA SEOTUD JA MITTESEOTUD ÕPILASTE HINNANGUD
SOOSTEREOTÜÜPIDELE
Magistritöö

Juhendaja: kaasprofessor Kristi Kõiv (PhD)

Tartu 2026

Resümee

Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hinnangud soostereotüüpidele

Magistritöö eesmärk oli võrrelda kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hoiakuid soostereotüüpide, mitte-soostereotüüpsete hoiakute, normatiivsete maskuliinsete ja feminiinsete tegevuste ning soopõhise vägivalla suhtes. Kvantitatiivses uuringus osales 198 ühe Viljandimaa põhikooli 5.–9. klassi õpilast. Kiusamisrollid määrati eakaaslaste hinnangute meetodil ning hoiakuid mõõdeti küsimustikuga. Tulemused näitasid, et kiusamisega seotud õpilased nõustusid mitteseotud õpilastest enam traditsiooniliste poiste välimusega seotud soostereotüüpidega. Normatiivsete tegevustega seotud hoiakutes ilmnes erinevus ühe maskuliinse tegevuse väites, millega nõustusid enam kiusamisega mitteseotud õpilased. Mitteseotud õpilaste hoiakutes, ülejäänud normatiivsete tegevuste väidetes ja soopõhise vägivalla aktsepteerimisega seotud hoiakutes statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud.

Võtmesõnad: kiusamine, kiusamisrollid, soostereotüübid, õpilaste hoiakud, soopõhine vägivald

Abstract

Students' attitudes toward gender stereotypes in relation to bullying involvement

The aim of this master's thesis was to compare attitudes toward gender stereotypes, non-stereotyped attitudes, normative masculine and feminine activities, and gender-based violence among students involved and not involved in bullying. The quantitative study included 198 students from grades 5–9 in one basic school in Viljandi County. Bullying roles were identified using the peer nomination method, and attitudes were measured with a questionnaire. The results showed that students involved in bullying agreed more strongly with traditional gender stereotypes related to boys' appearance. In attitudes toward normative activities, a difference appeared in one masculine activity statement, with higher agreement among students not involved in bullying. No statistically significant differences were found in non-stereotyped attitudes, the remaining normative activity statements, or attitudes toward gender-based violence.

Keywords: bullying, bullying roles, gender stereotypes, student attitudes, gender-based violence

Sisukord

Sisukord	3
Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade	5
1.1 Kiusamise mõiste ja tunnused	5
1.2 Kiusamine kui rühmaprotsess ja kiusamisrollid	5
1.3 Hoiakute tähendus käesolevas uurimuses	6
1.4 Soostereotüübid ja soolised normid	7
1.5 Soostereotüüpide kujunemine õpilaste sotsiaalses keskkonnas	9
1.6 Maskuliinsuse, feminiinsuse ja soostereotüüpsete tegevuste tähendus	10
1.7 Soopõhine vägivald ja selle aktsepteerimine	11
1.8 Kiusamise ja soostereotüüpide võimalikud seosed	12
2. Metoodika	14
2.1 Valim	14
2.2 Andmekogumine	14
2.3 Andmeanalüüs	16
3. Tulemused	17
3.1 Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hinnangud soostereotüüpidele	18
3.2 Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hoiakud vastandlike soostereotüüpsete tunnuste soolise omistamise alusel	20
3.3 Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hinnangud normatiivsetele maskuliinsetele ja feminiinsetele tegevustele	22
3.4 Erinevused kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakutes seoses soopõhise vägivallaga	24
4. Arutelu	25
Tänuõnad	29
Autorsuse kinnitus	30
Kasutatud kirjandus	31

Sissejuhatus

Kiusamist määratletakse korduva ja tahtliku negatiivse tegevusena, mille puhul üks või mitu õpilast kahjustavad teist õpilast ning ohvril on end selle eest raske kaitsta; seetõttu on kiusamise keskseteks tunnusteks korduvus, tahtlikkus ja jõuvahekorra ebavõrdsus (Olweus, 1993).

Kiusamine on koolikeskkonnas oluline probleem, sest see puudutab õpilaste turvatunnet, heaolu ja suhteid eakaaslastega. Kiusamist ei käsitleta ainult üksikute õpilaste vahelise konfliktina, vaid ka rühmaprotsessina, milles on tähendus klassikaaslaste rollidel, reaktsioonidel ja rühmas kehtival normidel (Salmivalli et al., 1996). Sellest tulenevalt on kiusamise uurimisel oluline pöörata tähelepanu sellele, millised õpilased on eakaaslaste hinnangute põhjal kiusamisega seotud ning millised mitte.

Koolikeskkonnas kujunevad ka õpilaste arusaamad sellest, milliseid omadusi, tegevusi, välimust ja käitumisviise peetakse poistele või tüdrukutele sobivaks. Selliseid üldistatud arusaamu käsitletakse soostereotüüpidenä. Soostereotüübid ei tähenda käesolevas töös kiusamiskäitumise põhjust, vaid neid käsitletakse õpilaste hoiakute ja hinnangute kaudu. Hoiakut võib mõista hinnangulise suhtumisena mingi nähtuse, väite, käitumise või rühma suhtes (Eagly & Chaiken, 1993). Seetõttu võimaldab hoiakute uurimine kirjeldada, milliseid hinnanguid õpilased annavad poistele ja tüdrukutele sobivaks peetavate omaduste, tegevuste ja käitumisviiside kohta.

Käesoleva töö uurimisprobleem seisneb selles, et vajab täpsustamist, kas kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilased erinevad oma hinnangutes soostereotüüpide ja soopõhise vägivallaga seotud väidetele, kusjuures eelnevad uurimused on näidanud õpilaste normatiivsete uskumuste ja soostereotüüpsete normide (Huesmann & Guerra, 1997; Poteat et al., 2011) seost õpilaste agressiivse käitumisega. Töö ei otsi vastust küsimusele, kas soostereotüübid põhjustavad kiusamist, vaid keskendub kahe õpilasarühma hoiakute võrdlemisele.

Käesoleva magistr töö eesmärk on võrrelda kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakuid seoses soostereotüüpide ja soopõhise vägivallaga.

Magistr töö koosneb neljast põhiosast. Esimeses peatükis antakse teoreetiline ülevaade kiusamise mõistest, kiusamisest kui rühmaprotsessist, hoiakute tähendusest, soostereotüüpidest, soolistest normidest, normatiivsete maskuliinsete ja feminiinsete tegevuste tähendusest ning soopõhise vägivalla aktsepteerimisest. Teises peatükis kirjeldatakse uurimuse metoodikat, sealhulgas valimi kujunemist, kasutatud mõõtevahendeid,

andmeanalüüsi meetodeid ning uuringu läbiviimise protseduuri. Kolmandas peatükis esitatakse uurimistulemused. Neljandas peatükis arutletakse tulemuste tähenduse, töö piirangute ja võimalike rakenduslike järelduste üle.

1. Teoreetiline ülevaade

Käesoleva magistritöö teoreetiline ülevaade käsitleb kiusamist, soostereotüüpe ja õpilaste hoiakuid käesoleva uurimuse seisukohalt olulistes tähendustes. Töö eesmärgist lähtudes on oluline käsitleda kiusamist kui koolikeskkonnas avalduvat sotsiaalset ja rühmasuhetega seotud nähtust ning seejärel selgitada, kuidas soostereotüübid, soolised normid ja vägivalla aktsepteerimisega seotud hoiakud võivad kujundada õpilaste arusaamu poistele ja tüdrukutele sobivaks peetavast käitumisest. Teoreetiline ülevaade loob aluse uurimisküsimustele, milles võrreldakse kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnanguid soostereotüüpsetele väidetele, mitteseotud õpilastele hoiakutele, normatiivsetele maskuliinsetele ja feminiinsetele tegevustele ning soopõhise vägivalla aktsepteerimisele.

1.1 Kiusamise mõiste ja tunnused

Kiusamine on agressiivne käitumine, kus kiusaja teeb tahtlikult kahju või valu teisele, kusjuures see võib olla nii füüsiline (löömine, raha või asjade äravõtmine jne.) kui psühholoogiline (narrimine jne.) ning sellist käitumist võib teostada nii üks laps/ nooruk kui ka terve grupp (Kõiv, 1999). Kiusamist eristab tavalisest konfliktist see, et tegemist on korduva ja tahtliku kahjustava käitumisega, mille puhul esineb osapoolte vahel jõudude ebavõrdsus (Olweus, 1993). Jõudude ebavõrdsus võib olla füüsiline, sotsiaalne või psühholoogiline ning väljenduda näiteks selles, et ohvril on keeruline end kaitsta või kiusamist lõpetada.

UNESCO (2019) rõhutab, et koolivägivald ja kiusamine kahjustavad laste õigust turvalisele haridusele ning mõjutavad nii õppimist, koolis osalemist kui ka vaimset heaolu. Raporti andmetel on kiusamine rahvusvaheline probleem: ligikaudu kolmandik õpilastest on kogenud eakaaslaste kiusamist koolis vähemalt korra viimase kuu jooksul.

1.2 Kiusamine kui rühmaprotsess ja kiusamisrollid

Tänapäevases kiusamiskäsitluses ei vaadelda kiusamist üksnes kiusaja ja ohvri vahelise suhtena, vaid rühmaprotsessina. Kiusamine toimub eakaaslaste sotsiaalses keskkonnas ning selle püsimist mõjutavad ka need õpilased, kes ei ole otsesed kiusajad ega ohvrid.

Kõrvalseisjate reaktsioonid, vaikimine, naermine, toetamine või sekkumine võivad kiusamist tugevdada või pidurdada. Uuringud on näidanud, et kõrvalseisjad on kohal 85–88% kiusamisjuhtumite juures, kuid nad sekkuvad harva ohvri kaitseks. Samas on leitud, et kui eakaaslased siiski sekkuvad, peatub kiusamine 57% juhtudest vaid mõne sekundi jooksul (Hymel et al., 2015).

Palmer jt (2022) rõhutavad, et laste ja noorukite kõrvalseisjakäitumist mõjutavad sotsiaalne identiteet ja rühmanormid, mistõttu ei saa kiusamist mõista ainult individuaalse käitumisena. Seetõttu on kiusamine seotud klassi või õpilasarühma normide ja väärtustega.

Kiusamisprotsessis eristatakse erinevaid rolle. Salmivalli jt (1996) käsitlevad kiusamist rühmaprotsessina, milles ei osale üksnes kiusaja ja ohver, vaid ka teised klassikaaslased. Autorid eristavad kuut osalejarolli: kiusaja, ohver, kiusaja abistaja, kiusamise tugevdaja ehk julgustaja, ohvri kaitsja ja kõrvaltvaataja. Need rollid ei tähenda püsivaid isiksusetüüpe, vaid kirjeldavad õpilase positsiooni konkreetsetes sotsiaalses olukorras või rühmas.

Rühmaprotsessi käsitus on oluline, sest kiusamine võib täita klassis ka normatiivset funktsiooni. Selle kaudu võidakse tugevdada rühmas kehtivaid ootusi selle kohta, milline käitumine, välimus või suhtlemisviis on sobiv. Kui mõni õpilane erineb rühmas valitsevatest ootustest, võib ta sattuda negatiivse tähelepanu või tõrjumise alla. Seetõttu on kiusamisrollide ja soostereotüüpsete hoiakute käsitlemine põhjendatud, sest mõlemad on seotud sotsiaalsete normide ja rühmasisese hindamisega.

Eesti õpilaste uuringutes on Kõiv eakaaslaste hinnangute meetodi põhjal kasutanud kiusamisrollide eristamist, määratledes kiusajad, ohvrid, kiusaja-ohvrid ja kiusamisega mitteseotud õpilased (Kõiv, 1997, 2012).

Kiusamise rühmalist ja koolikeskkonnaga seotud olemust aitab avada ka Kõivu ja Naruskovi (2024) ülevaade Eesti kiusamisuuringutest, milles kiusamist käsitletakse koolivägivalla ja õpilastevaheliste suhete uurimise olulise valdkonnana.

1.3 Hoiakute tähendus käesolevas uurimuses

Käesolevas töös uuritakse õpilaste hoiakuid. Hoiakut võib mõista kui hinnangulist suhtumist mingi nähtuse, väite, käitumise või rühma suhtes. Hoiakud ei pruugi alati otseselt käitumiseks üle kanduda, kuid need mõjutavad seda, kuidas inimene olukordi tõlgendab ja millist käitumist ta sobivaks või lubatavaks peab (Eagly & Chaiken, 1993). Koolikeskkonnas võivad hoiakud mõjutada seda, kuidas õpilased suhtuvad kaaslaste välimusse, tegevustesse, emotsioonide väljendamisega või poiste ja tüdrukute vahelisse agressiivsesse käitumisse.

Hoiakutega on tihedalt seotud normatiivsed uskumused. Huesmann ja Guerra (1997) käsitlevad normatiivseid uskumusi agressiooni kohta kui arusaamu sellest, millal agressiivne käitumine on lubatud või õigustatud. Kui õpilane peab teatud olukorras narrimist, löömist või alandamist aktsepteeritavaks, võib see mõjutada nii tema enda käitumist kui ka seda, kas ta sekkub teiste kiusamisse. Seetõttu on oluline uurida mitte ainult seda, kas õpilased on ise kiusamisega seotud, vaid ka seda, milliseid hoiakuid nad väljendavad soostereotüüpide ja soopõhise vägivalla suhtes.

Stewart jt (2021) rõhutavad, et soostereotüüpe ja soolisi norme käsitlevates sekkumisuuringutes keskendutakse sageli hoiakute muutmisele, kuid hoiakute ja käitumise vaheline seos on keeruline. See tähendab, et stereotüüpsete hoiakute olemasolu ei ole samastatav õpilase tegeliku käitumisega. Käesolevas töös ei käsitleta soostereotüüpeid hoiakuid kiusamiskäitumise põhjusena, vaid võrreldakse kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakuid erinevate väidete kaupa.

1.4 Soostereotüübid ja soolised normid

Soostereotüübid on üldistatud uskumused selle kohta, millised omadused, tegevused, huvid, välimus või käitumisviisid on omased poistele ja meestele ning millised tüdrukutele ja naistele. Stewart jt (2021) järgi on stereotüübid laialt levinud üldistatud eeldused rühma liikmete tunnuste kohta. Traditsioonilistes soostereotüüpides seostatakse mehi sagedamini tegutsemise, võimu, ambitsioonikuse ja võistluslikkusega ning naisi hoolivuse, empaatia ja teiste eest hoolitsemisega (Stewart et al., 2021). Sellised arusaamad võivad mõjutada seda, mida õpilased peavad poistele või tüdrukutele sobivaks.

Oluline on eristada poiste ja tüdrukutega seostatud tegevusi ning piiravaid ehk normatiivseid soostereotüüpeid väiteid. Poiste ja tüdrukutega seostatud tegevused väljendavad arusaamu selle kohta, milliseid tegevusi või huvisid peetakse sagedamini ühele või teisele soole omaseks. Näiteks väide, et poisid tegelevad spordiga, kirjeldab poistega seostatud tegevust. Piiravad ehk normatiivsed soostereotüüpsed väited väljendavad aga ootust selle kohta, milline käitumine, välimus või tegevus on poistele või tüdrukutele sobiv või mitesobiv. Näiteks väide, et poisid ei kannu roosat värvi riideid, ei kirjelda üksnes poistega seostatud tegevust või välimust, vaid seab piirava ootuse selle kohta, mida poiste puhul peetakse sobivaks. Käesoleva töö seisukohalt on see eristus oluline, sest küsimustik sisaldab nii poistele ja tüdrukutele omistatud tegevusi kui ka väiteid, mis väljendavad piiravaid soostereotüüpeid ootusi.

Sarnast lähenemist kasutati uuringus (SAFER partnership, 2019), kus õpilaste soostereotüüpeid hoiakuid hinnati väidete kaudu, mis puudutasid poiste ja tüdrukute jaoks sobivaks peetavat valimust, emotsioonide väljendamist ja tegevusi. Poiste kohta uuriti muu hulgas hoiakuid selle kohta, kas poistel on sobilik nutta, kanda roosat, omada pikki juukseid või mängida nukkudega; tüdrukute kohta aga seda, kas neil on sobilik mängida jalgpalli, omada lühikesi juukseid, mängida videomänge või olla füüsiliselt aktiivne (SAFER partnership, 2019). Sellised väited ei kirjelda üksnes laste arvamusi tegevuste kohta, vaid näitavad, milliseid ootusi käitumisele ja valimusele õpilased poiste ja tüdrukute puhul seavad.

Uuringu (SAFER partnership, 2019) tulemused näitasid, et soostereotüüpsed hoiakud olid õpilaste seas tugevamad poiste kui tüdrukute suhtes: vähemalt üks stereotüüpne hoiak poiste suhtes esines 43% õpilastest, tüdrukute suhtes aga 13% õpilastest. Samuti väljendasid poisid stereotüüpeid hoiakuid sagedamini kui tüdrukud. See viitab sellele, et poiste valimusele, emotsioonide väljendamisele ja tegevustele seatakse kooliealiste laste seas sageli kitsamad piirid kui tüdrukutele.

Signorella ja Liben (1985) rõhutasid, et laste soostereotüüpsete hoiakute hindamisel ei piisa üksnes sellest, kas laps seostab mingi omaduse poiste või tüdrukutega, vaid oluline on eristada ka vastuseid, milles omadust peetakse mõlemale soole omaseks. Käesoleva töö seisukohalt on see oluline, sest omaduste omistamine mõlemale soole võimaldab käsitleda mittestereotüüpsed hoiakuid, samas kui omaduse seostamine ainult ühe sooga võib väljendada soostereotüüpset arusaama.

Soostereotüübid on seotud sotsiaalsete normidega. Sotsiaalsed normid on sageli vaikimisi kehtivad rühmareeglid selle kohta, millist käitumist peetakse sobivaks ja millist mitte. Stewart jt (2021) järgi kujundavad sotsiaalsed normid meeste ja naiste oodatud ning aktsepteeritud käitumist ning võivad taastoota soostereotüüpe. Koolikeskkonnas võivad sellised normid avalduda näiteks selles, millist riietust, kehahoiakut, huviala või emotsioonide väljendamist peetakse poiste ja tüdrukute puhul sobivaks.

Soostereotüüpe saab seostada ka soolisuse igapäevase taastootmisega. West ja Zimmerman (1987) käsitlevad sugu kui sotsiaalses suhtluses pidevalt loodavat ja kinnitatavat praktikat. Sellest vaatenurgast ei ole soostereotüübid üksnes individuaalsed arvamused poiste ja tüdrukute kohta, vaid osa sotsiaalsest korrast, mille kaudu hinnatakse, kas õpilaste käitumine, valimus või huvid vastavad rühmas kehtivatele soolistele ootustele.

1.5 Soostereotüüpide kujunemine õpilaste sotsiaalses keskkonnas

Soostereotüübid kujunevad sotsiaalse õppimise käigus. Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teooria kohaselt õpivad lapsed käitumist jälgimise, jäljendamise ja tagasiside kaudu. Lapsed märkavad, millist käitumist täiskasvanud ja eakaaslased poiste ja tüdrukute puhul tunnustavad või taunivad. Kui poisse kiidetakse tugevuse, julguse või võistluslikkuse eest ning tüdrukuid hoolivuse, korralikkuse või välimuse eest, võivad sellised ootused muutuda õpilaste jaoks tavapäraseks.

Bem'i (1981) sooskeemi teooria järgi kujundavad lapsed varakult kognitiivsed skeemid, mille abil nad liigitavad tegevusi, omadusi ja käitumisviise sooliselt sobivaks või sobimatuks. Sooskeemid mõjutavad nii lapse enesetaju kui ka teiste hindamist. Kui õpilane on omandanud jäiga arusaama sellest, milline peaks olema „õige“ poiss või „õige“ tüdruk, võib ta suhtuda negatiivsemalt kaaslastesse, kes nendest ootustest erinevad.

Eakaaslaste mõju on selles protsessis eriti oluline, sest koolieas ei kujune soolised ootused ainult täiskasvanute kaudu, vaid ka klassikaaslaste tagasiside, naljade, tunnustuse ja tõrjumise kaudu. Seetõttu võivad õpilased õppida mitte üksnes seda, milliseid soolisi rolle täiskasvanud ootavad, vaid ka seda, milliseid soolisi väljendusviise eakaaslaste rühm aktsepteerib või naeruvääristab. Rühmasisese assimilatsiooni käigus hakkavad liikmed järk-järgult mõtlema ja käituma viisil, mis on kooskõlas rühma normiga. Kui indiviid kaldub normist liiga kaugele, kasutab rühm konformsuse tagamiseks naeru ja narrimist, mis võib areneda kiusamiseks või viia rühmast väljaheitmiseni (Hymel et al., 2015).

Õpetajate hinnangul kujunevad õpilaste soolised ootused perekonna, meedia, eakaaslaste ja laiemal kultuurilise keskkonna mõjul ning lapsed jäljendavad käitumist, mida nad enda ümber näevad (SAFER partnership, 2019). Samuti rõhutati, et kool ja õpetajad võivad soostereotüüpe nii vähendada kui ka tahtmatult taastoota, kui õpilaste käitumisele reageeritakse soost lähtuvate ootuste kaudu. Seetõttu ei saa õpilaste soostereotüüpeid hoiakuid käsitleda üksnes individuaalse arvamusega, vaid need peegeldavad laiemat sotsiaalset ja koolikeskkonna normistikku.

Eesti hariduskontekstis on Papp (2019) ning Papp ja Kütt (2024) rõhutanud, et õppematerjalides ja õpetamispraktikas tuleb vältida poiste ja tüdrukute kujutamist kitsastes ning piiravates rollides. See on oluline, sest kool ei vahenda ainult teadmisi, vaid kujundab ka arusaamu sellest, millised võimalused ja omadused on eri soost õpilastele lubatud või oodatud.

1.6 Maskuliinsuse, feminiinsuse ja soostereotüüpsete tegevuste tähendus

Soostereotüüpsed ootused võivad väljenduda ka tegevustes ja huvides, mida peetakse poistele või tüdrukutele omasemaks. Poteat jt (2011) eristasid noorukite sooliste normide uurimisel normatiivseid maskuliinseid ja normatiivseid feminiinseid tegevusi. Käesolevas töös käsitletakse normatiivsete maskuliinsete tegevustena tegevusi, mida õpilased võivad seostada poistega, näiteks sporti, füüsilist tugevust, võistluslikkust ning müramist või rüselemist. Normatiivsete feminiinsete tegevustena käsitletakse tegevusi või huvisid, mida võidakse seostada tüdrukutega, näiteks riiete vastu huvi tundmist, tantsimist, hoolitsemist, romantiliste juttude lugemist ja tunnete väljendamist.

Sellised tegevused ei ole iseenesest probleemsed, kui neid ei kasutata piirangutena. Probleem tekib siis, kui tegevusi hakatakse käsitlema normina, millele kõik poisid või kõik tüdrukud peavad vastama. Näiteks võib spordiga tegelemine olla paljude poiste jaoks positiivne ja tavapärane tegevus, kuid kui seda kasutatakse mõõdupuuna „õige poisi“ hindamisel, võib see muutuda sotsiaalse surve allikaks. Samamoodi võivad hoolivus ja tunnete väljendamine olla väärtuslikud omadused, kuid nende pidamine ainult tüdrukutele omaseks võib piirata poiste võimalust neid omadusi väljendada.

Maskuliinsuse käsitlemisel on oluline Connelli (1987) hegemoonilise mehelikkuse mõiste. Hegemooniline mehelikkus viitab domineerivale arusaamale sellest, millist mehelikkust peetakse ühiskonnas kõige väärtuslikumaks. Koolikeskkonnas võib see väljenduda ootuses, et poisid oleksid tugevad, võistluslikud, emotsionaalselt vaoshoitud ja domineerivad. Kui sellised ootused muutuvad jäigaks, võivad need mõjutada poistevahelisi suhteid ja suurendada survet tõestada oma kuuluvust rühma. Samas tuleb rõhutada, et maskuliinsete tegevuste eelistamine ei tähenda iseenesest agressiivsust ega kiusamist. Oluline on see, kas normidega kaasneb teiste alandamine, tõrjumine või vägivalda aktsepteerimine.

Maskuliinsuse normide seost koolivägivallaga on käsitlenud ka Stoudt (2006), kelle järgi võivad koolikeskkonnas kehtivad arusaamad „õigest“ poisist olla seotud survega näidata tugevust, domineerivust ja valmisolekut konfliktides osaleda.

Poteat jt (2011) uuring aitab täpsustada, miks normatiivseid maskuliinseid tegevusi ei saa käsitleda automaatselt agressiivse käitumise põhjusena. Autorid leidsid, et vägivalda toetavad uskumused modereerisid poiste puhul seost normatiivsete maskuliinsete tegevuste ja agressiivse käitumise vahel ning maskuliinsete rollihoiakute seost kiusamise ja homfoobse keelekasutusega. Seega ei ole probleemiks maskuliinsed tegevused iseenesest, vaid see, kui

maskuliinsuse normidega kaasneb arusaam, et agressioon või vägivald on sobiv, tõhus või õigustatud käitumisviis. Sellest lähtudes on käesolevas töös põhjendatud eristada normatiivseid maskuliinseid ja feminiinseid tegevusi soopõhise vägivalla aktsepteerimisest

1.7 Soopõhine vägivald ja selle aktsepteerimine

Soopõhine vägivald on vägivald või kahjustav käitumine, mis on seotud sooliste normide, rollide ja võimusuhetega. Koolikeskkonnas võib see väljenduda näiteks alandamises, seksistlikes kommentaarides, kontrollivas käitumises, narrimises, füüsilises agressioonis või selliste õpilaste halvustamises, kes ei vasta traditsioonilistele soorollidele. UNESCO (2019) käsitleb soopõhist vägivalda koolis laia nähtusena, mis võib avalduda nii otsese kui ka kaudse vägivallana ning olla seotud ebavõrdsete sooliste ootustega.

Õpilaste hoiakuid soopõhise vägivalla suhtes on muu hulgas uuritud narrimise aktsepteeritavuse kaudu. Õpilastelt on küsitud, kas poistel on sobilik tüdrukuid narrida ja kas tüdrukutel on sobilik poisse narrida (SAFER partnership, 2019).

Youth4Youth Hispaania raportis (Redondo et al., 2011) rõhutatakse, et noorte seas võib esineda vastuolu otsese vägivalla taunimise ja mõningate kontrollivate või ebavõrdsete suhtehoiakute aktsepteerimise vahel. Uuringus osalenud noored pidasid füüsilist vägivalda ja otsest sundi enamasti lubamatuks, kuid osa kontrollivaid käitumisviise, nagu partneri liikumise piiramine või karjumine tülis, võisid tunduda neile mõnel juhul aktsepteeritavad. See on oluline ka käesoleva töö seisukohalt, sest soopõhise vägivalla aktsepteerimist ei saa mõõta ainult vägivalla kaudu, vaid tähelepanu tuleb pöörata ka pehmematele agressiivse või alandava käitumise vormidele.

Raportis ilmnes samuti, et noored võivad küll teadvustada soorollide muutumist ja toetada poiste ning tüdrukute võrdseid võimalusi, kuid samal ajal võivad püsida stereotüüpsed arusaamad suhte- ja seksuaalkäitumise kohta (Redondo et al., 2011). See näitab, et soostereotüüpsed hoiakud ei avaldu kõikides valdkondades ühtemoodi. Õpilased võivad mõnes küsimuses olla võrdsust toetavad, kuid teises valdkonnas säilitada traditsioonilisi või ebavõrdseid arusaamu. Käesolevas töös võimaldabki eri väiteplokkide eraldi analüüsimine selgitada, millistes hoiakute valdkondades kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilased sarnanevad või erinevad.

Poteat jt (2011) uuringus leiti, et maskuliinsuse normide seos agressiivse käitumisega võib tugevneda juhul, kui nendega kaasnevad vägivalda toetavad uskumused. Käesoleva töö seisukohalt toetab see eristust soostereotüüpsete tegevusnormide ja soopõhise vägivalla

aktsepteerimise vahel. Seetõttu käsitletakse töös eraldi soostereotüüpeid väiteid, mitteseotüüpeid hoiakuid, normatiivseid maskuliinseid ja feminiinseid tegevusi ning soopõhise vägivalla aktsepteerimist.

1.8 Kiusamise ja soostereotüüpide võimalikud seosed

Kiusamise ja soostereotüüpide võimalik seos seisneb eelkõige selles, et mõlemad nähtused on seotud rühmas kehtivate normide, sotsiaalse hindamise ja kuuluvuse reguleerimisega.

Kiusamist ei käsitleta tänapäevases uurimiskirjanduses üksnes kahe õpilase vahelise konfliktina, vaid rühmaprotsessina, mille püsimumist mõjutavad ka pealtvaatajate reaktsioonid ja klassis kehtivad normid. Kõrvalseisjad võivad kiusamist tugevdada näiteks vaikimise, naermise või kiusaja toetamise kaudu, kuid ka pidurdada, sekkudes ja ohvrit toetades.

Seetõttu võib kiusamine toimida mehhanismina, mille kaudu rühm kinnistab arusaamu sellest, millist käitumist, välimust või suhtlemisviisi peetakse vastuvõetavaks ja millist mitte (Palmer et al., 2022; Robinson et al., 2020).

Soostereotüübid on samuti seotud rühmas kehtivate ootuste ja sotsiaalse hindamisega. Need määravad, milliseid omadusi, tegevusi, välimust ja käitumisviise peetakse poistele või tüdrukutele sobivaks. West ja Zimmerman (1987) käsitlevad sugu kui igapäevases suhtluses taastoodetavat sotsiaalset praktikat, mille kaudu inimesed hindavad enda ja teiste käitumist sooliste ootuste alusel. Sellest vaatenurgast ei ole soostereotüübid üksnes individuaalsed arvamused, vaid osa laiemast normatiivsest raamistikust, mille kaudu õpilased võivad hinnata, kas kaaslase välimus, huvid või käitumine vastavad rühmas aktsepteeritud arusaamadele poisiks või tüdrukuks olemisest.

Normidest erinevamine võib suurendada õpilase haavatavust negatiivse tähelepanu, tõrjumise või narrimise suhtes. UNESCO (2019) raportis tuuakse esile, et kiusamise suhtes võivad olla haavatavamad lapsed, keda tajutakse mingil viisil „erinevana“, sealhulgas õpilased, kes ei vasta traditsioonilistele maskuliinsuse või feminiinsuse stereotüüpidele. Samuti osutatakse raportis, et füüsiline välimus on üks sagedasemaid kiusamise põhjuseid. See on käesoleva töö seisukohalt oluline, sest uurimuses käsitletakse muu hulgas poiste välimusega seotud stereotüüpeid väiteid.

Soolised normid võivad olla eriti piiravad poiste suhtes, sest poistele suunatud stereotüüpsed ootused olid õpilaste seas sagedasemad kui tüdrukutele suunatud stereotüübid (SAFER partnership, 2019). Sellised ootused võivad koolikeskkonnas muutuda eakaaslastevahelise hindamise ja normikontrolli aluseks. Kui poisi välimus, huvid või

käitumine ei vasta rühmas levinud arusaamale „sobivast“ maskuliinsusest, võib see suurendada riski, et teda tajutakse normist kõrvalekaldujana.

Samas ei saa eeldada, et soostereotüüpsed hoiakud viivad otseselt kiusamiskäitumiseni. Poteat jt (2011) tulemused täpsustavad seda seost, näidates, et maskuliinsuse normide ja agressiivse käitumise vaheline seos tugevneb eelkõige siis, kui õpilased toetavad vägivalda õigustavaid uskumusi. See tähendab, et traditsiooniliste maskuliinsete või feminiinsete tegevuste väärtustamine ei tähenda iseenesest kiusamist. Probleemsemaks muutuvad soolised normid siis, kui nendega kaasneb valmisolek alandada, tõrjuda või agressiivselt kohelda neid, kes normidest erinevad (Huesmann & Guerra, 1997; Poteat et al., 2011).

Hoiakute ja käitumise seos on seega keeruline ning sõltub lisaks individuaalsetele uskumustele ka eakaaslaste reaktsioonidest, klassi- ja koolikliimast ning sellest, kas agressiivset käitumist peetakse rühmas lubatavaks. Huesmann ja Guerra (1997) rõhutavad, et normatiivsed uskumused agressiooni kohta mõjutavad seda, millal agressiivset käitumist peetakse õigustatuks. Robinson jt (2020) metaanalüüs näitab omakorda, et koolikliima on kiusamisega seotud oluline tegur. Seetõttu on kiusamise ja soostereotüüpide uurimisel oluline vaadelda mitte ainult stereotüüpsete hoiakute olemasolu, vaid ka seda, millistes hoiakute valdkondades erinevused ilmnevad ning kas need puudutavad välimust, tegevusi, isiksuseomadusi või vägivalla aktsepteerimist.

Eeltoodud teoreetilise ülevaate põhjal on käesoleva töö uurimisprobleem seotud vajadusega täpsustada, kas kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud erinevad soostereotüüpide ja soopõhise vägivallaga seotud väidete puhul. Varasemad käsitlused osutavad, et agressiivse käitumise mõistmisel on oluline arvestada normatiivseid uskumusi õpilaste agressiivse käitumise (Huesmann & Guerra, 1997) ilmnemisel ning ka maskuliinsuste normide ja vägivalda toetavate uskumuste rolli õpilaste agressiivse käitumise kontekstis (Poteat et al., 2011). Käesolevas töös ei käsitleta soostereotüüpe kiusamiskäitumise põhjusena, vaid võrreldakse kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakuid.

Käesoleva magistritöö eesmärk on võrrelda kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakuid seoses soostereotüüpide ja soopõhise vägivallaga.

Lähtuvalt eesmärgist püstitati järgmised uurimisküsimused:

1. Millised on erinevused kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakutes seoses soostereotüüpidega?

2. Millised erinevused ilmnevad kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste mittestereotüüpsetes hoiakutes?
3. Millised on erinevused kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakutes seoses normatiivsete maskuliinsete ja feminiinsete tegevustega?
4. Millised on erinevused kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakutes seoses soopõhise vägivallaga?

2. Metoodika

2.1 Valim

Uuringu tegemisel kasutati kahetasandilist klastervalimit. Esmalt valiti mugavusvalimi teel välja üks Viljandimaa põhikool. Seejärel kaasati uuringusse selle põhikooli kõik 5.-9. klassid. Klassidest kaasati uuringusse ainult need õpilased, kelle vanemad olid andnud kirjaliku nõusoleku lapse uuringus osalemiseks ning kes viibisid andmekogumise päeval koolis. Järgnevalt selgitati välja kiusajad, ohvrid, kiusajad-ohvrid ning kiusamisega mitteseotud õpilased.

Uuringu lõplik analüüsitav valim koosnes 198 õpilasest, kellest 104 olid poisid (52,5%) ja 94 tüdrukud (47,5%). Uuringus osalenud õpilaste vanus jäi vahemikku 11–16 aastat. Valimi jaotus klasside ja soo lõikes on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Valimi jaotus klasside ja soo lõikes ($N=198$)

Klass	Poisid (n)	Tüdrukud (n)	Kokku (n)
5. klass	19	17	36
6. klass	18	16	34
7. klass	27	23	50
8. klass	22	22	44
9. klass	18	16	34
Kokku	104	94	198

Märkus. Valimi kogusuurus $N = 198$; n – õpilaste arv vastavas grupis.

2.2 Andmekogumine

Andmete kogumine viidi läbi 2026. aastal koolikeskkonnas töö autori poolt. Uuringus kasutati kahte paber kandjal mõõtevahendit, mis täideti klassiruumis ühe koolitunni jooksul. Enne andmete kogumist küsiti kõigilt lapsevanematelt kirjalik nõusolek lapse uuringus

osalemiseks. Kolm lapsevanemat ei andnud lapse osalemiseks nõusolekut ning seitse õpilast loobus uuringus osalemisest. Andmekogumine toimus koolikeskkonnas mitmel päeval.

Enne ankeetide täitmist selgitati õpilastele uuringu eesmärki ja läbiviimise korda. Õpilastele rõhutati, et uuringus osalemine on vabatahtlik, kogutud andmeid käsitletakse konfidentsiaalselt ning tulemused esitatakse anonüümilt. Samuti selgitati õpilastele, et uuringus osalemisest võib igal hetkel loobuda. Ankeetide täitmine toimus klassiruumis töö autori juhendamisel. Täitmise ajal jälgiti, et õpilased vastaksid iseseisvalt ega näeks üksteise vastuseid.

Esimese uurimisinstrumendina täitsid õpilased eakaaslaste nimede loendi. Kõnealune meetod põhineb Perry jt (1988) eakaaslaste nominatsioonide metoodikal ning selle on Eesti koolikonteksti kohandanud Kõiv (1997). Meetod võimaldab eakaaslaste hinnangute põhjal arvutada iga õpilase kohta eraldi ohvri- ja kiusajaskoori. Eakaaslaste nimede loend koosnes 26 käitumiskirjeldusest, millest seitse kirjeldasid ohvri käitumist, seitse kiusaja käitumist ning 12 olid täiteküsimused. Ohvri- ja kiusajaskooride arvutamisel lähtuti eakaaslaste nominatsioonidest. Iga väite puhul leiti, kui suur protsent sama klassi ja sama soo klassikaaslastest nimetas vastavat õpilast konkreetse käitumiskirjelduse juures. Seejärel liideti vastava skaala seitsme väite protsendid. Kuna nii ohvri- kui ka kiusajaskaalal oli seitse väidet, võis kummagi skaala skoor varieeruda vahemikus 0–700 punkti. Õpilaste kiusamisrollidesse jaotamisel lähtuti rakendatud metoodikas ette nähtud skooripiirist. Metoodika kohaselt määratleti õpilane ohvri rolli juhul, kui tema ohvriskoor oli vähemalt 200 punkti ja kiusajaskoor jäi alla 200 punkti. Kiusaja rolli määratlemise aluseks oli kiusajaskoor vähemalt 200 punkti ja ohvriskoor alla 200 punkti. Juhul kui õpilase ohvri- ja kiusajaskoor olid mõlemad vähemalt 200 punkti, määratleti õpilane kiusaja-ohvri rolli. Õpilased, kelle ohvri- ega kiusajaskoor ei ületanud 200 punkti piiri, liigitati kiusamisega mitteseotud õpilaste rühma adapteeritud mõõtevahendi (Kõiv, 1997) skoorimise alusel. Eakaaslaste nimede loendi rakendamisel tuli arvestada, et loendisse kanti ainult need õpilased, kelle osalemiseks oli olemas lapsevanema kirjalik nõusolek. Seetõttu ei kantud kolme 5. klassi poisi nime eakaaslaste nimede loendisse ning kaasõpilastel ei olnud võimalik neid nominatsioonides nimetada. Nominatsiooniprotsendid arvutati nende õpilaste põhjal, kes olid loendisse kantud.

Teise uurimuses kasutatud mõõtevahendina rakendati hoiakute hindamise küsimustikku, mis keskendus õpilaste hinnangutele soostereotüüpide, mittestereotüüpsete hoiakute, normatiivsete maskuliinsete ja feminiinsete tegevuste ning soopõhise vägivalla aktsepteerimise suhtes. Mõõtevahend tugines rahvusvahelistes uuringutes kasutatud väidetele. Soostereotüüpeid ja mittestereotüüpeid hoiakuid ning soopõhise vägivalla

aktsepteerimist käsitlevad küsimused põhinesid SAFERi projekti võrdlevas raportis kasutatud õpilasküsimustiku väidetel (SAFER partnership, 2019). Normatiivseid maskuliinseid ja feminiinseid tegevusi kirjeldavad väited tuginesid Poteati jt (2011) uuringus kasutatud käsitlusele. Käesolevas uurimuses kasutati eestikeelset mõõtevahendit, mis oli adapteeritud töö juhendaja poolt tõlge-tagasitõlge meetodil.

See mõõtevahend koosnes neljast plokist. Esimene plokk mõõtis soostereotüüpeid hoiakuid kaheksa väite abil. Väited puudutasid poiste ja tüdrukute välimuse, emotsioonide väljendamise, tegevuste ja võimekusega seotud piiravaid arusaamu. Väidetele vastati 7-punktilisel Likert-skaalal, kus 1 tähistas vastust „ei nõustu üldse“ ja 7 vastust „nõustun täielikult“. Ploki sisulisteks näideteks olid väited, näiteks „Poisid ei kanna roosat värvi riideid“ ja „Poisid ei nuta“.

Teine plokk hindas mittestereotüüpeid hoiakuid. Õpilastel paluti märkida, kas esitatud omadus iseloomustab nende hinnangul pigem poisse, pigem tüdrukuid või mõlemat sugu. Vastusevariant „mõlemad“ võimaldas eristada vastuseid, milles omadust ei omistatud ainult ühele soole. Ploki küsimused puudutasid intellektuaalseid ja emotsionaalseid omadusi, näiteks „Kes on targem?“ ja „Kes on hoolivam?“.

Kolmas plokk mõõtis õpilaste nõustumist normatiivseid maskuliinseid ja feminiinseid tegevusi kirjeldavate väidetega. Plokk koosnes kümnest väitest. Vastamiseks kasutati samuti 7-punktilist Likert-skaalat, kus 1 tähistas vastust „ei nõustu üldse“ ja 7 vastust „nõustun täielikult“. Maskuliinsete tegevuste näiteks oli väide „Poisid tegelevad spordiga“ ning feminiinsete huvide näiteks väide „Tüdrukutele meeldivad riided ja riideid vahetada“.

Neljas plokk keskendus soopõhise vägivalla ja eakaaslastevahelise agressiooni aktsepteerimisele kuue väite abil. Väited käsitlesid poiste ja tüdrukute vahelise kiusamise, narritamise ning löömise lubatavust. Kasutusel oli 7-punktiline Likert-skaala, kus 1 tähistas vastust „ei nõustu üldse“ ja 7 vastust „nõustun täielikult“. Ploki väideteks olid näiteks „Poisid võivad tüdrukuid kiusata“ ja „Poisid võivad tüdrukuid lüüa“.

Väited puudutasid 5.–9. klassi õpilastele arusaadavaid koolikeskkonnaga seotud olukordi, nagu poiste ja tüdrukute välimus, tegevused, omadused, emotsioonide väljendamine ning õpilastevaheline kiusamine, narritamine ja löömine.

2.3 Andmeanalüüs

Kogutud andmed sisestati tabelarvutusprogrammi MS Excel ning statistiline analüüs teostati andmeanalüüsitarkvaraga JASP. Andmete korrastamisel kontrolliti vastuste täielikkust ja

sisestusvigu. Puuduvad või selgelt vigased vastused jäeti välja konkreetse tunnuse analüüsist, kuid õpilast ei eemaldatud kogu andmestikust juhul, kui tema teised vastused olid kasutatavad.

Analüüsi aluseks oli õpilaste jaotamine kahte võrdlusrühma: kiusamisega seotud õpilased ja kiusamisega mitteseotud õpilased. Küsimustiku väiteid analüüsiti üksikväidetena, mitte koondskooridena, sest uurimisküsimused keskendusid konkreetsete hoiakute võrdlemisele kahe rühma vahel.

7-pallisel Likert-skaalal mõõdetud väiteid käsitleti analüüsis arvuliste tunnustena. Nende puhul arvutati kirjeldava statistika näitajatena rühmade aritmeetilised keskmised (M) ja standardhälbed (SD). Rühmadevaheliste erinevuste statistilise olulisuse hindamiseks kasutati sõltumatute valimite Student t -testi.

Valikvastustega tunnuste puhul leiti vastuste esinemissagedused ja osakaalud protsentides. Kategooriliste tunnuste rühmadevaheliste erinevuste analüüsimiseks kasutati hii-ruut-testi (χ^2).

Tulemusi loeti statistiliselt oluliseks, kui p -väärtus oli väiksem kui 0,05 ($p < 0,05$). Analüüsi tulemused esitati tabelites koos rühmade kirjeldava statistikaga ning vastavalt tunnuse tüübile t -testi või hii-ruut-testi tulemustega.

3. Tulemused

Käesolevas peatükis esitatakse kvantitatiivse andmeanalüüsi tulemused. Esmalt kirjeldatakse valimit ja kiusamisega seotud rollide jaotust, seejärel võrreldakse kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnanguid soostereotüüpsetele väidetele, vastandlike soostereotüüpsete tunnuste soolisele omistamisele, normatiivsetele maskuliinsetele ja feminiinsetele tegevustele ning soopõhise vägivalla aktsepteerimisele.

Uuringus osales kokku 198 ühe Viljandimaa põhikooli 5.–9. klassi õpilast, kellest 104 olid poisid (52,5%) ja 94 tüdrukut (47,5%).

Eakaaslaste hinnangute meetodi esialgsel rakendamisel selgitati koolis esmalt välja ohvrid, kiusajad ja kiusaja-ohvrid. Kiusamisrollide täpsem sageduslik jaotus klassiti ja sooliselt oli uuritud koolis järgmine: 5. klassis tuvastati kaks kiusajat (mõlemad poisid) ning kaks ohvrit (kellest üks oli poiss ja üks tüdruk). 6. klassis tuvastati kolm kiusajat ja kaks ohvrit, kes kõik olid poisid. 7. klassis oli kiusamisega esialgselt seotud üksteist õpilast: kolm kiusajat tüdrukut, neli ohvrit tüdrukut, kaks kiusajat poissi ja kaks ohvrit poissi. 8. klassis

tuvastati kolm kiusajat tüdrukut ja kaks kiusajat poissi ning ohvritena üks tüdruk ja kaks poissi. 9. klassis tuvastati kolm ohvrit, kellest üks oli tüdruk ja kaks poissi.

Kokku tuvastati koolis seega 31 kiusamisega seotud õpilast. Kuna aga ohvrite, kiusajate ja kiusaja-ohvrite arvud tulid eraldiseisvalt statistilise analüüsi läbiviimiseks liiga väikesed, koondati kiusajad, ohvrid ja kiusaja-ohvrid edasiseks analüüsiks ühte gruppi nimetusega „kiusamisega seotud õpilased“.

Kuivõrd üks 7. klassi kiusamisega seotud õpilane keeldus uuringus osalemast, kujunes antud grupi lõplikuks suuruseks uuringus reaalselt osalenud 30 õpilast, mis moodustas 15,2% kogu valimist. Sellesse gruppi kuulusid kiusajad (kokku 13 õpilast ehk 6,6% valimist) ning ohvrid (kokku 17 õpilast ehk 8,6% valimist). Üks õpilane sai kõrge skoori nii kiusaja kui ka ohvri skaalal ning määratleti metoodika kohaselt esialgu kiusaja-ohvri rolli. Kuna edasiseks statistiliseks analüüsiks koondati kõik kiusamisprotsessiga seotud rollid ühisesse gruppi, kaasati ka tema kiusamisega seotud õpilaste hulka. Ülejäänud küsimustiku täitmisest loobunud õpilased arvati kiusamisega mitteseotud õpilaste hulka.

Nimetatud grupi tulemusi võrreldi „kiusamisega mitteseotud õpilaste“ grupiga ($n = 168$), kes moodustasid 84,8% kogu uuringu üldvalimist. Selline grupeerimine võimaldas analüüsida, kas eakaaslaste hinnangute põhjal erinevatesse kiusamisrollidesse sattunud õpilaste hoiakud erinevad kaasõpilastest, keda kiusamisprotsessidega seotuks ei määratletud.

3.1 Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hinnangud soostereotüüpidele

Kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakute võrdlemiseks analüüsiti, kuivõrd uuringus osalejad nõustusid küsimustiku väidetega, mis kirjeldasid poiste ja tüdrukute välimust, tegevusi ja võimekust puudutavaid soostereotüüpe. Kirjeldava statistika näitajad rühmade lõikes (aritmeetilised keskmised ja standardhälbed) ning rühmadevaheliste erinevuste kontrollimiseks läbiviidud sõltumatute valimite t -testi tulemused on esitatud tabelis 2.

Sõltumatute valimite t -test näitas, et kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud erinesid statistiliselt oluliselt kahe väite puhul (Tabel 2). Kiusamisega seotud õpilased nõustusid kiusamisega mitteseotud õpilastest enam väitega, et poisid ei kanna roosat värvi riideid ($t(189) = -2,20$; $p = 0,027$, ning väitega, et poisid ei kanna pikki juukseid ($t(186) = -2,50$; $p = 0,014$). Väite „Poisid ei kanna roosat värvi riideid“ puhul oli kiusamisega seotud õpilaste keskmine hinnang kõrgem ($M = 4,2$; $SD = 2,4$) kui kiusamisega mitteseotud

õpilastel ($M = 3,2$; $SD = 2,1$). Väite „Poisid ei kanna pikki juukseid“ puhul olid võrreldavate gruppide keskmised vastavalt $M = 4,7$ ($SD = 2,1$) ja $M = 3,5$ ($SD = 2,2$). Nende kahe väite puhul ilmneseid seega statistiliselt olulised erinevused, mis näitavad, et kiusamisega seotud grupi õpilased nõustusid poiste välimust puudutavate soostereotüüpsete väidetega oluliselt tugevamini kui kiusamisega mitteseotud õpilased.

Tabel 2. Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hoiakud seoses soostereotüüpidega

Küsimustiku väited	Kiusamisega seotud M (SD) $N=30$	Kiusamisega mitteseotud M (SD) $N=168$	t -väärtus	p -väärtus
Poisid ei nuta.	3,1 (2,0)	3,0 (2,2)	-0,3	0,784
Poisid ei kanna roosat värvi riideid.	4,2 (2,4)	3,2 (2,1)	-2,2	0,027
Poisid ei kanna pikki juukseid.	4,7 (2,1)	3,5 (2,2)	-2,5	0,014
Poisid ei mängi nukkudega.	5,3 (2,2)	4,6 (2,4)	-1,4	0,153
Tüdrukud ei mängi jalgpalli.	2,4 (1,3)	2,3 (1,9)	-0,1	0,881
Tüdrukud kannavad lühikesi juukseid.	4,1 (1,9)	3,7 (2,2)	-0,8	0,418
Tüdrukud ei mängi arvutimänge.	2,6 (1,6)	2,1 (1,6)	-1,5	0,144
Tüdrukud ei saavuta spordis häid tulemusi.	1,9 (1,5)	2,0 (1,9)	0,5	0,640

Märkus. Tabelis on esitatud rühmade aritmeetilised keskmised ja standardhälbed. Rühmade koguarvud olid kiusamisega seotud õpilastel $N = 30$ ja kiusamisega mitteseotud õpilastel $N = 168$. M = aritmeetiline keskmine; SD = standardhälve; p = olulisuse tõenäosus.

Kõigi küsimustiku väidete keskmiste tulemuste analüüsimisel selgus, et kõrgeim aritmeetiline keskmine ilmnese mõlemas rühmas väite „Poisid ei mängi nukkudega“ puhul, kus kiusamisega seotud õpilaste keskmine oli $M = 5,3$ ($SD = 2,2$) ja kiusamisega mitteseotud õpilastel $M = 4,6$ ($SD = 2,4$). Kuna 7-punktilisel skaalal tähistab väärtus 7 täielikku nõustumist, näitab see mõlema rühma kalduvust väitega pigem nõustuda; rühmadevaheline erinevus ei olnud aga statistiliselt oluline ($t(189) = -1,4$; $p = 0,153$).

Poiste kohta esitatud väidete hulgast sai madalaima keskmise hinnangu väide „Poisid ei nuta“, mille puhul olid rühmade keskmised väga sarnased: kiusamisega seotud õpilastel $M = 3,1$ ($SD = 2,0$) ja kiusamisega mitteseotud õpilastel $M = 3,0$ ($SD = 2,2$). Keskmised jäid

skaala aritmeetilisest keskpunktist (4,0) allapoole ning rühmadevaheline erinevus ei olnud statistiliselt oluline.

Tüdrukute kohta esitatud soostereotüüpsete väidete puhul jäid keskmised hinnangud aritmeetiliselt madalamaks. Väitega „Tüdrukud ei mängi jalgpalli“ nõustumine oli kiusamisega seotud õpilastel $M = 2,4$ ($SD = 1,3$) ja mitteseotud õpilastel $M = 2,3$ ($SD = 1,9$). Väite „Tüdrukud ei mängi arvutimänge“ puhul olid keskmised vastavalt $M = 2,6$ ($SD = 1,6$) ja $M = 2,1$ ($SD = 1,6$) ning väite „Tüdrukud ei saavuta spordis häid tulemusi“ puhul $M = 1,9$ ($SD = 1,5$) ja $M = 2,0$ ($SD = 1,9$). Statistiliselt olulisi erinevusi nende tegevusi või võimekust puudutavate väidete puhul rühmade vahel ei tuvastatud. Väite „Tüdrukud kannavad lühikesi juukseid“ keskmine hinnang oli kiusamisega seotud õpilastel $M = 4,1$ ($SD = 1,9$) ja kiusamisega mitteseotud õpilastel $M = 3,7$ ($SD = 2,2$), mis samuti ei andnud statistiliselt olulist erinevust ($t(189) = -0,8$; $p = 0,418$).

Kokkuvõttes näitasid andmed, et statistiliselt olulised erinevused kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste vahel hinnangutes soostereotüüpidele piirdusid kahe konkreetse poiste välimust puudutava väitega („Poisid ei kanna roosat värvi riideid“ ja „Poisid ei kanna pikki juukseid“), mille puhul kiusamisega seotud õpilased väljendasid tugevamat nõustumist. Ülejäänud kuue küsimustiku väite osas võrreldavate gruppide vahel statistiliselt usaldusväärseid lahknevusi ei ilmnenu.

3.2 Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hoiakud vastandlike soostereotüüpsete tunnuste soolise omistamise alusel

Järgnevalt võrreldi, kuidas kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilased omistasid vastandlikke soostereotüüpseid tunnuseid poistele, tüdrukutele või mõlemale sugupoolele võrdselt. Analüüsi tulemused, mis käsitlevad vastajate jaotust viie esitatud soostereotüüpse tunnuse lõikes (targem, hoolivam, nõrgem, tundlikum ja võistluslikum), on koondatud tabelisse 3.

Hii-ruut-testid näitasid, et kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste vastuste jaotuses ei ilmnenu statistiliselt olulisi erinevusi ühegi viie esitatud tunnuse lõikes (Tabel 3).

Tunnuse „targem“ puhul oli mõlemas võrreldavas rühmas kõige sagedasemaks valikuks vastusevariant „mõlemad“, mida eelistas 59,3% kiusamisega seotud õpilastest ja 64,2% kiusamisega mitteseotud õpilastest ($\chi^2(2, N = 189) = 1,199$; $p = 0,549$). Seega kaldus

suurem osa vastanutest sihtrühma kuulumisest sõltumata pidama intellektuaalset võimekust sugupooli ühendavaks, mitte eristavaks omaduseks.

Tabel 3. Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hoiakud vastandlike soostereotüüpsete tunnuste soolise omistamise alusel

Omadus	Rühm	Poisid <i>n</i> (%)	Tüdrukud <i>n</i> (%)	Mõlemad <i>n</i> (%)	Kokku <i>n</i>	$\chi^2(df = 2)$	<i>p</i>
Kes on targem?	Seotud	7 (25,9)	4 (14,8)	16 (59,3)	27	1,199	0,549
	Mitteseotud	28 (17,3)	30 (18,5)	104 (64,2)	162		
Kes on hoolivam?	Seotud	4 (14,8)	16 (59,3)	7 (25,9)	27	0,143	0,931
	Mitteseotud	21 (13,0)	94 (58,0)	47 (29,0)	162		
Kes on nõrgem?	Seotud	2 (7,7)	17 (65,4)	7 (26,9)	26	0,062	0,970
	Mitteseotud	14 (8,6)	102 (63,0)	46 (28,4)	162		
Kes on tundlikum?	Seotud	1 (3,7)	19 (70,4)	7 (25,9)	27	0,776	0,678
	Mitteseotud	14 (8,6)	109 (67,3)	39 (24,1)	162		
Kes on võistluslikum?	Seotud	19 (70,4)	2 (7,4)	6 (22,2)	27	2,745	0,253
	Mitteseotud	99 (61,1)	5 (3,1)	58 (35,8)	162		

Märkus. Protsendid on arvatatud iga küsimuse kehtivate vastuste põhjal. Vastamata jäetud vastuseid ei kaasatud vastava küsimuse protsendiarvestusse ega hii-ruut-testi. Vastusevariant „mõlemad“ tähistab mittesoostereotüüpset hoiakut, sest omadust ei omistata ainult ühele soole.

Tunnuse „hoolivam“ võrdlemisel ilmnes, et mõlemas rühmas omistati kõnealust omadust valdavalt tüdrukutele: kiusamisega seotud õpilaste seas oli see näitaja 59,3% ja kiusamisega mitteseotud õpilaste seas 58,0% ($\chi^2(2, N = 189) = 0,143$; $p = 0,931$). Vastusevariant „mõlemad“ oli rühmades esinemissageduselt teisel kohal, kattes vastavalt 25,9% ja 29,0% vastajate hinnangutest.

Sarnane vastuste jaotuse muster ilmnes ka tunnuste „nõrgem“ ja „tundlikum“ võrdlemisel. Tunnuse „nõrgem“ puhul seostati nõrkust kõige sagedamini tüdrukutega nii kiusamisega seotud (65,4%) kui ka kiusamisega mitteseotud (63,0%) õpilaste hulgas ($\chi^2(2, N = 188) = 0,062$; $p = 0,970$). Ka tunnuse „tundlikum“ puhul omistati antud omadust enim

tüdrukutele, sealjuures oli see sagedasemaks valikuks nii kiusamisega seotud (70,4%) kui ka mitteseotud (67,3%) vastajate seas ($\chi^2(2, N = 189) = 0,776; p = 0,678$).

Tunnuse „võistluslikum“ puhul valisid mõlema rühma õpilased kõige sagedamini vastusevariandi poisid. Kiusamisega seotud õpilastest omistas võistluslikkust poistele 70,4% ja kiusamisega mitteseotud õpilastest 61,1%. Kuigi kiusamisega seotud õpilaste seas oli poistele omistamine aritmeetiliselt mõnevõrra sagedasem ning mitteseotud õpilaste rühmas esines sagedamini vastust „mõlemad“ (35,8% vs. 22,2%), ei olnud rühmadevaheline erinevus statistiliselt usaldusväärne ($\chi^2(2, N = 189) = 2,745; p = 0,253$).

Kokkuvõttes näitavad hii-ruut-testid, et kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste vastuste jaotuses ei ilmnenud statistiliselt olulisi erinevusi vastandlike soostereotüüpsete tunnuste soolise omistamise osas. Sellegipoolest viitavad andmed mõlemas grupis sarnaste traditsiooniliste soostereotüüpsete mustrite esinemisele, kus hoolivust, nõrkust ja tundlikkust seostatakse sagedamini tüdrukutega ning võistluslikkust poistega. Seevastu targemaks olemist omistati sagedamini mõlemale soole võrdselt, mis viitab antud tunnuse lõikes paindlikumale ja vähem stereotüüpsele hoiakule.

3.3 Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hinnangud normatiivsetele maskuliinsetele ja feminiinsetele tegevustele

Kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakute võrdlemiseks normatiivsete maskuliinsete ja feminiinsete tegevuste ning huvide suhtes analüüsiti kahe rühma hinnanguid kümnele väitele. Kirjeldava statistika näitajad rühmade lõikes (aritmeetilised keskmised ja standardhälbed) ning rühmadevaheliste erinevuste statistilise olulisuse kontrollimiseks läbiviidud Student'i *t*-testi tulemused on esitatud tabelis 4.

Tulemused näitasid, et statistiliselt oluline erinevus kahe uuritava rühma vahel ilmnes kümne esitatud väite hulgast ühe – „Poisid tegelevad spordiga“ – puhul ($t(72) = 2,5; p = 0,013$). Kiusamisega mitteseotud õpilaste keskmine nõustumine antud väitega oli statistiliselt oluliselt kõrgem ($M = 6,2; SD = 1,1$) võrreldes kiusamisega seotud rühma kuuluvate õpilaste hinnangutega ($M = 5,1; SD = 1,1$). Ülejäänud üheksa normatiivset tegevust või huvi käsitleva väite puhul rühmadevahelisi statistiliselt usaldusväärseid erinevusi ei ilmnenud (Tabel 4).

Võrreldavad rühmad olid sarnastel seisukohtadel poiste spordist rääkimise ($t = 0,4; p = 0,689$), füüsilist tugevust nõudvate alade ($t = 0,7; p = 0,500$), võistluslikkust eeldavate tegevuste ($t = 0,5; p = 0,648$) ning teiste poistega müramise ja rüselamise suhtes ($t = 1,1; p = 0,292$). Samuti ei tuvastatud statistiliselt olulisi lahknevusi tüdrukutega seostatud tegevuste ja

huvide lõikes, mis puudutasid tüdrukute huvi riiete vastu ($t = 1,1$; $p = 0,266$), tantsimist ($t = 0,3$; $p = 0,757$), teiste aitamist ja hoolitsemist ($t = 0,9$; $p = 0,361$), romantiliste juttude või raamatute lugemist ($t = 0,67$; $p = 0,506$) ning oma tunnete väljanäitamist ($t = 0,6$; $p = 0,552$).

Tabel 4. Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hinnangud normatiivsetele maskuliinsetele ja feminiinsetele tegevustele

Väide	Seotud <i>M (SD)</i>	Mitteseotud <i>M (SD)</i>	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Poisid tegelevad spordiga.	5,1 (1,1)	6,2 (1,1)	2,5	0,013
Poisid räägivad spordist.	5,7 (1,3)	5,8 (1,3)	0,4	0,689
Poisid tegelevad aladega, mis nõuavad füüsilist tugevust.	5,4 (1,6)	5,6 (1,4)	0,7	0,500
Poisid tegelevad aladega, mis nõuavad võistluslikkust.	5,3 (1,5)	5,5 (1,5)	0,5	0,648
Poisid müraavad ja rüselevad teiste poistega.	5,5 (1,9)	5,8 (1,4)	1,1	0,292
Tüdrukutele meeldivad riided ja riideid vahetada.	5,0 (1,9)	5,4 (1,6)	1,1	0,266
Tüdrukutele meeldib tantsida.	5,1 (1,6)	5,2 (1,6)	0,3	0,757
Tüdrukutele meeldib teisi aidata ja teiste eest hoolitseda.	4,6 (1,5)	5,0 (1,7)	0,9	0,361
Tüdrukud loevad romantilisi jutte ja raamatuid.	3,7 (1,7)	3,9 (1,7)	0,67	0,506
Tüdrukud näitavad oma tundeid välja.	4,6 (1,9)	4,8 (1,6)	0,6	0,552

Märkus. Seotud = kiusamisega seotud õpilased; mitteseotud = kiusamisega mitteseotud õpilased. *M* – aritmeetiline keskmine; *SD* – standardhälve; *p* – olulisuse tõenäosus.

Hinnangud anti 7-pallisel skaalal, kus kõrgem skoor väljendab suuremat nõustumist väitega.

Kokkuvõttes näitavad andmed, et kümnest küsimustikus esitatud normatiivsest väitest erinesid kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud statistiliselt oluliselt ühel puhul, mis puudutas poiste spordiga tegelemist. Kuna ülejäänud üheksa tegevusnormi ja huvi osas gruppide vahel usaldusväärseid erinevusi ei tuvastatud, ei anna antud uuringu tulemused alust väita üldist lahknevust kahe uuritava õpilasgrupi hoiakutes normatiivsete maskuliinsete ja feminiinsete tegevuste suhtes.

3.4 Erinevused kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakutes seoses soopõhise vägivallaga

Neljanda uurimisküsimusega selgitati, millised on erinevused kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakutes seoses soopõhise vägivallaga. Selleks võrreldi kahe võrdlusrühma hinnanguid kuuele küsimustiku väitele, mis käsitlesid poiste ja tüdrukute vahelise kiusamise, narritamise ja löömise lubatavust. Kirjeldava statistika näitajad rühmade lõikes (aritmeetilised keskmised ja standardhälbed) ning rühmadevaheliste erinevuste statistilise olulisuse kontrollimiseks läbiviidud sõltumatute valimite t-testi tulemused on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. Erinevused kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakutes seoses soopõhise vägivallaga

Väide	Kiusamisega seotud õpilased <i>M (SD)</i>	Kiusamisega mitteseotud õpilased <i>M (SD)</i>	<i>t</i> -väärtus	<i>p</i> -väärtus
Poisid võivad tüdrukuid kiusata.	2,5 (2,2)	2,1 (1,9)	1,1	0,265
Tüdrukud võivad poisse kiusata.	2,5 (2,3)	2,1 (1,9)	0,9	0,373
Poisid võivad tüdrukuid narritada.	2,2 (2,0)	2,0 (1,9)	0,4	0,723
Tüdrukud võivad poisse narritada.	2,1 (2,0)	2,0 (1,7)	0,4	0,693
Poisid võivad tüdrukuid lüüa.	1,5 (1,4)	1,6 (1,6)	0,3	0,796
Tüdrukud võivad poisse lüüa.	2,2 (2,1)	2,0 (1,7)	0,6	0,548

Märkus. *M* – aritmeetiline keskmine; *SD* – standardhälve; *p* – olulisuse tõenäosus. Hinnangud anti 7-pallisel skaalal, kus kõrgem skoor väljendab suuremat nõustumist väitega.

Sõltumatute valimite t -test näitas, et kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangutes ei ilmnenu ühegi esitatud väite puhul statistiliselt olulisi erinevusi, kuna kõigi rühmadevaheliste võrdluste p -väärtused olid suuremad kui valitud olulisuse nivoo 0,05 (Tabel 5).

Eakaaslastevahelise kiusamise lubatavust puudutava väite „Poisid võivad tüdrukuid kiusata“ puhul oli kiusamisega seotud õpilaste keskmine hinnang $M = 2,5$ ($SD = 2,2$) ja kiusamisega mitteseotud õpilastel $M = 2,1$ ($SD = 1,9$), mis ei andnud statistiliselt olulist erinevust ($t = 1,1$; $p = 0,265$). Väite „Tüdrukud võivad poisse kiusata“ puhul olid võrreldavate rühmade aritmeetilised keskmised vastavalt $M = 2,5$ ($SD = 2,3$) ja $M = 2,1$ ($SD = 1,9$), mis samuti ei erinenud statistiliselt usaldusväärselt ($t = 0,9$; $p = 0,373$).

Verbaalset agressiooni ja halvustamist mõõtvate väidete analüüs andis rühmade vahel sarnased statistilised tulemused. Väite „Poisid võivad tüdrukuid narritada“ keskmiseks tulemuseks saadi kiusamisega seotud õpilaste rühmas $M = 2,2$ ($SD = 2,0$) ja kiusamisega mitteseotud õpilaste rühmas $M = 2,0$ ($SD = 1,9$), kusjuures rühmadevaheline erinevus ei olnud statistiliselt oluline ($t = 0,4$; $p = 0,723$). Väite „Tüdrukud võivad poisse narritada“ puhul olid rühmade keskmised näitajad vastavalt $M = 2,1$ ($SD = 2,0$) ja $M = 2,0$ ($SD = 1,7$), mis ei moodustanud statistiliselt usaldusväärselt lahknevust ($t = 0,4$; $p = 0,693$).

Füüsilise agressiooni aktsepteerimist mõõtvate väidete puhul jäid aritmeetilised keskmised mõlemas rühmas madalaks. Väite „Poisid võivad tüdrukuid lüüa“ keskmine skoor oli kiusamisega seotud õpilastel $M = 1,5$ ($SD = 1,4$) ja kiusamisega mitteseotud õpilastel $M = 1,6$ ($SD = 1,6$), mis ei olnud statistiliselt oluline erinevus ($t = 0,3$; $p = 0,796$). Väite „Tüdrukud võivad poisse lüüa“ oli keskmiseks tulemuseks kiusamisega seotud vastajate seas $M = 2,2$ ($SD = 2,1$) ja mitteseotud vastajate seas $M = 2,0$ ($SD = 1,7$), mis samuti ei andnud rühmade vahel statistiliselt usaldusväärselt erinevust ($t = 0,6$; $p = 0,548$).

Kokkuvõttes näitasid andmed, et kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangutes soopõhise vägivalda aktsepteerimist käsitlevatele väidetele statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu. Kõige madalamad keskmised hinnangud ilmnusid füüsilist vägivalda puudutavate väidete puhul.

4. Arutelu

Käesoleva magistr töö eesmärk oli võrrelda kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakuid seoses soostereotüüpide ja soopõhise vägivaldaga. Tulemused pakuvad sissevaadet ühe Viljandimaa põhikooli õpilaste hoiakutesse, mida on analüüsitud teoreetilise

raamistiku ja varasemate empiiriliste uuringute valguses. Uuringus osalenud õpilaste kiusamisrollide määramiseks kasutati eakaaslaste nimede loendit, mis on Eesti koolikonteksti kohandatud ja akadeemiliselt laialdaselt tunnustatud ning kasutatud meetod.

Uuringuandmed näitasid, et kiusamisprotsessidega oli seotud 15,2% valimist, sealhulgas 6,6% kiusaja ja 8,6% ohvri rollis. Kui UNESCO (2019) raporti kohaselt on eakaaslaste kiusamisega kokku puutunud keskmiselt 32% õpilastest, oli antud põhikoolis tuvastatud esinemissagedus märgatavalt madalam. Siseriiklikus kontekstis ilmneb, et saadud tulemus on lähedane Kõivu (2012) uuringule, milles eakaaslaste nominatsioonide meetodiga määrati Eesti 4.–9. klasside õpilaste seas ohvriteks 9,3%, kiusajateks 8,7% ja kiusaja-ohvriteks 0,8% õpilastest. Käesolevas uuringus oli kiusamisega seotud õpilaste osakaal 15,2%, mis jääb samasse suurusjärku, kuigi otsene võrdlus on piiratud valimi, koolide arvu ja rühmade moodustamise erinevuste tõttu. Samuti on käesoleva uuringu rollide kogusagedus kooskõlas Kõivu (2007) kiusamisvastase sekkumisprojekti algfaasis mõõdetud 16%-lise eakaaslastevahelise üldise seotusega.

Võrreldes tulemusi enesehinnangul põhinevate riiklike uuringutega, nagu Mark jt (2015) kaardistatud andmed 5.–9. klassides (19% ohvrid ja 10% kiusajad), on antud valimi näitajad madalamad. See lahknevus kinnitab metodoloogilist asjaolu, et eakaaslaste nominatsioonide analüüs esitab reeglina püsivamaid rühmarollide sagedusi kui õpilaste enesehinnangud. Tervise Arengu Instituudi HBSC-uuringu andmed (Oja et al., 2023) näitavad samuti, et kuigi koolikiusamise ohvriks langenud õpilaste osakaal on olnud varasematel mõõtmisaastatel kõrge, on see alates 2006. aastast olnud langustrendis. Värskeima riikliku raporti kohaselt on viimase paari kuu jooksul koolis kiusamist kogenud kolmandik ehk 33% 11–15-aastastest Eesti õpilastest ning ligi iga kümnes noor (13%) kannatab korduvkiusamise all vähemalt kaks korda kuus. Teoreetilises plaanis ei saa esinemissageduse põhjal teha järeldusi koolikliima otsese põhjusliku mõju kohta, kuid Hymel jt (2015) kohaselt varieeruvad interpersonaalse agressiooni määrad sotsiaalses ruumis kooskõlas sellega, kuivõrd eakaaslaste gruppis kehtivad normid toetavad või pidurdavad kahjustavat käitumist.

Käesolevas uurimuses ilmnes kahe võrdlusrühma vahel statistiliselt oluline erinevus poiste välimust puudutavate soostereotüüpsete väidete hindamisel. Kiusamisega seotud õpilased nõustusid kiusamisega mitteseotud õpilastest enam väidetega, et poisid ei kannata roosat värvi riideid ning poisid ei kannata pikki juukseid. Saadud tulemust saab analüüsida SAFERi raporti (*SAFER partnership*, 2019) kirjeldavate parameetrite taustal, mis osutavad, et kooliealiste laste seas kalduvad soostereotüüpsed ootused olema rangemad ja kitsamalt

piiritletud just poiste kui tüdrukute välimuse ja eneseväljenduse suhtes. Andmed viitavad kahe uuritava rühma lõikes sellele, et kiusamisprotsessidesse kaasatud õpilased väljendasid poiste välimuse osas traditsioonilisemaid ootusi kui need kaasõpilased, kes ei ole kiusamisega seotud.

Teaduskirjanduses seostatakse normatiivseid ootusi Hymel jt (2015) järgi sotsiaalsete gruppide piiride kontrolliga, kus normidest erinemine või ebaadekvaatsiks peetav eneseväljendus sotsiaalses ruumis tõstab indiviidi riski sattuda kaaslaste negatiivse tähelepanu alla. Kuna antud uuringus ei mõõdetud õpilaste vahetut käitumist ega rühmanormide jõustamise dünaamikat, tuleb vältida otseseid järeldusi hoiakute põhjusliku ülekandumise kohta reaalsesse kiusamistegevusse. Seda hoiatust toetavad ka Poteat jt (2011) uuringu tulemused, mis näitavad, et soorollidega seotud normide ja tegeliku agressiivse käitumise vahelised seosed on keerulised ning sõltuvad sellest, kas nooruk toetab vägivalda õigustavaid uskumusi.

Vastandlike soostereotüüpsete tunnuste soolise omistamise analüüsimisel rühmadevahelisi statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud. Mõlemas võrreldavas rühmas omistati tunnust „targem“ valdavalt mõlemale sugupoolele võrdselt, mis viitab asjaolule, et intellektuaalset võimekust tajutakse sihtrühmas suguülese omadusena. See ühtib SAFER-projekti (*SAFER partnership*, 2019) andmetega, kus intellektuaalsed võimed eristusid valdkonnana, kus soolised piirid on hajunud. Teiste emotsionaalsete või sotsiaalsete tunnuste puhul ilmnemiseid aga mõlemas rühmas püsivad ja sarnased traditsioonilised soostereotüüpsed mustrid: hoolivust, nõrkust ja tundlikkust omistati sagedamini tüdrukutega seonduvalt ning võistluslikkust poistele.

Väite „Poisid ei nuta“ puhul ei ilmnenud gruppide vahel statistiliselt olulist erinevust ning keskmised hinnangud jäid mõlemas grupis madalaks, viidates antud väitega pigem mittenõustumisele. Tulemused osutavad, et soostereotüüpsed hoiakud ei ole kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste gruppides ühetaolised, vaid varieeruvad oluliselt sõltuvalt konkreetsest hinnatavast tunnusest.

Normatiivsete tegevuste ja huvide võrdlemisel ilmnemise kümne väite hulgast statistiliselt oluline erinevus poiste spordiga tegelemise puhul. Kiusamisega mitteseotud õpilased nõustusid selle väitega oluliselt tugevamalt kui kiusamisega seotud õpilased. Kuna ülejäänud üheksa normatiivse tegevuse ja huvi osas võrreldavate gruppide vahel statistiliselt usaldusväärseid lahknevusi ei tuvastatud, näitavad andmed, et kiusamisrollidesse kuulumine ei tähenda laiaulatuslikku erinevust õpilaste hoiakutes poiste ja tüdrukute normatiivsete tegevuste suhtes.

Hoiakutes soopõhise vägivalda aktsepteerimisele kahe uuritava õpilasarühma vahel statistiliselt usaldusväärseid erinevusi ei tuvastatud. Mõlemas grupis olid keskmised hinnangud kõigi kuue väite lõikes madalad, mis näitab, et vägivalda puudutavate väidetega pigem ei nõustutud. See tulemus ühtib rahvusvaheliste suundumustega (UNESCO, 2019) ja Youth4Youth raporti (Redondo jt, 2011) andmetega, mille kohaselt otsese füüsilise vägivalda üldine aktsepteerimine on õpilaste seas vähene. Kuna kiusamisrollidesse kuuluvate õpilaste hinnangud ei erinenud statistiliselt usaldusväärset mitteseotud õpilaste omadest, ei anna käesoleva uuringu andmed empiirilist alust väita, et kiusamisega seotud õpilased tolerantsemalt suhtusid eakaaslastevahelisse soopõhisesse vägivalda.

Uuringu tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada mitmete oluliste metodoloogiliste piirangutega. Esiteks viidi uuring läbi ühes Viljandimaa põhikoolis, mis ei võimalda tulemuste mehaanilist üldistamist kõigile Eesti põhikooliõpilastele. Teiseks oli kiusamisega seotud õpilaste analüüsirühm võrreldes mitteseotud õpilaste rühmaga väike, mis kitsendab statistiliste testide tundlikkust harvaesinevate tunnuste võrdlemisel. Kolmandaks analüüsi küsimustiku väiteid eraldiseisvate üksikväidetena, mitte koondskaaladena, mis tähendab, et tulemused kirjeldavad spetsiifilisi hoiakuid, mitte õpilaste üldist soostereotüüpsuse taset. Neljandaks tehti töös mitu üksikvõrdlust, mis nõuab statistiliste tulemuste interpreteerimist ilma kaugeleulatuvate põhjuslike järeldusteta.

Tulemused viitavad praktilises tähenduses sellele, et koolikeskkonnas tuleks soorollide käsitlemisel pöörata tähelepanu poiste välimuse ja eneseväljendusega seotud arusaamade analüüsimisele. Õpilastega on asjakohane arutleda selle üle, miks välised tunnused, nagu riietus või juuste pikkus, ei peaks piirama lapse aktsepteeritavust eakaaslaste seas. Nimetatud teemade reflekteerimine koolipraktikas on otseses kooskõlas riiklike metoodiliste suunistega soostereotüüpide vähendamiseks põhikooli õppematerjalides ja inimeseõpetuse tundides (Papp, 2019; Papp & Kütt, 2024), pakkudes tuge suunatud ennetustöö ja sotsiaalpedagoogiliste sekkumiste planeerimiseks koolikeskkonnas.

Kokkuvõttes näitas uuring, et kiusamisega seotud ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hoiakud erinesid statistiliselt oluliselt kahe poiste välimust puudutava väite puhul, millega kiusamisega seotud õpilased nõustusid oluliselt tugevamini. Vastandlike soostereotüüpsete tunnuste soolise omistamise, enamiku normatiivsete tegevuste ning soopõhise vägivalda aktsepteerimise osas rühmade vahel usaldusväärseid erinevusi ei ilmnunud, mis näitab, et kiusamisega seotud rollidesse kuulumine ei tähenda automaatselt jäigemaid soostereotüüpeid hoiakuid.

Tänu sõnad

Magistritöö valmimine on olnud pikk ja õpetlik teekond, mille eest võlgnen tänu paljudele inimestele, kes mind selle protsessi vältel toetasid ja suunasid.

Eelkõige soovin avaldada siirast tänu oma juhendajale, kaasprofessor Kristi Kõivule, kelle asjatundlikud nõuanded, põhjalik tagasiside ja suunavad küsimused aitasid uurimistööl vormuda tervikuks.

Eraldi tänu kuulub Jana Söödorile ja Signe Kinnasele, kes jagasid minuga oma teadmisi ja kogemusi andmeanalüüsi osas. Nende juhendamisel omandatud oskused tabelarvutusprogrammi Excel kasutamisel olid määrava tähtsusega uuringu kvantitatiivse osa läbiviimisel ja tulemuste korrektseks vormistamiseks.

Südamlik tänu kuulub minu perele. Teie mõistev suhtumine, kannatlikkus ja tingimusteta toetus olid hindamatud, eriti nendel hetkedel, kui töö koostamine nõudis suurt ajalist panust ja pühendumist. Tänu teie toetusele oli võimalik see teekond edukalt lõpule viia.

Suur tänu ka kõigile õpilastele ja kooliperele, kes uuringus osalesid ja andsid oma panuse magistritöö valmimisse.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Siret Vene

/allkirjastatud digitaalselt/

20.05.2026

Kasutatud kirjandus

- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.4.354>
- Connell, R. W. (1987). *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. Stanford University Press.
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Huesmann, L. R., & Guerra, N. G. (1997). Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(2), 408–419. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.2.408>
- Hymel, S., McClure, R., Miller, M., Shumka, E., & Trach, J. (2015). Addressing school bullying: Insights from theories of group processes. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 37, 16–24. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2014.11.008>
- Kõiv, K. (1997). Medali kaks poolt ehk ohvrite ja kiusajate kindlaksmääramine nooremas koolieas. I. Kraav & K. Kõiv (toim), *Lapse probleemid ja probleemid lapsega* (lk 62–71). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kõiv, K. (1999). Kiusamise mõiste ja põhjused. Rohkem koolirõõmu! Konverents kiusamisest. Tallinn, Eesti Noorsootöö Keskus, 6-14.
- Kõiv, K. (2007). Sekkumine koolikiusamise korral: mõju kiusamise ulatusele. *Seminari materjalid: Kiusamisvastase projekti mõju koolikeskkonnas* (lk 1–17). Lastekaitse Liit.
- Kõiv, K. (2012). Attachment styles among bullies, victims and uninvolved adolescents. *Journal of Psychology Research*, 2(3), 160–165. <https://doi.org/10.17265/2159-5542/2012.03.003>
- Kõiv, K., & Naruskov, K. (2024). Bullying research in Estonia: An overview. In J. S. Hong, H. C. O. Chan, A. L. C. Fung, & J. Lee (Eds.), *Handbook of school violence, bullying, and safety* (pp. 430–447). Edward Elgar Publishing.
- Mark, L., Sisask, M., Vaikma, J., Värnik, P., & Värnik, A. (2015). *Kiusamine koolis*. Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituut (ERSI). <https://suicidology.ee>

Oja, L., Piksööt, J., Aasvee, K., Haav, A., Kasvandik, L., Kukk, M., Kukke, K., Rahno, J., Saapar, M., & Vorobjov, S. (2023). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2021/2022. õppeaasta uuringu raport*. Tervise Arengu Instituut.

https://www.tai.ee/sites/default/files/2024-01/TAI_Eesti_kooliopilaste%20tervisekaitumine.pdf

Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell.

Papp, Ü.-M. (2019). *Juhend põhikooli inimese- ja ühiskonnaõpetuse õpetajatele soostereotüüpide käsitlemiseks digiõppevaramu sotsiaalvaldkonna õpikutes*. Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus.

<https://enut.ee/files/Juhend-p%C3%B5hikooli-inimese-ja-%C3%BChiskonna%C3%B5petuse-%C3%B5petajatele-1.pdf>

Palmer, S. B., Rutland, A., & Cameron, L. (2022). The role of social identity and norms in children's and adolescents' bystander responses to bullying. *Child Development Perspectives*, 16(1), 32–38. <https://doi.org/10.1111/cdep.12437>

Papp, Ü.-M., & Kütt, R. (2024). *Soostereotüüpidest vabade õpikute ja õppematerjalide koostamine ja kasutamine: Metoodiline juhend*. Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus.

<https://enut.ee/soostereotupidest-vabade-opikute-jaoppematerjalide-koostamine-ja-kasutamine/>

Perry, D. G., Kusel, S. J., & Perry, L. C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24(6), 807–814.

<https://doi.org/10.1037/0012-1649.24.6.807>

Poteat, V. P., Kimmel, M. S., & Wilchins, R. (2011). The moderating effects of support for violence beliefs on masculine norms, aggression, and homophobic behavior during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 21(2), 434–447.

<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00682.x>

Redondo, G., Ramis, M., Gírbés, S., & Schubert, T. (2011). *Attitudes on gender stereotypes and gender-based violence among youth: Country report: Spain*. Centre of Research on Theories and Practices that Overcome Inequalities CREA – University of Barcelona.

Robinson, L. E., Low, S., & Gini, G. (2020). School climate and bullying: A meta-analysis. *School Psychology Review*, 49(4), 382–401. <https://doi.org/10.1080/2372966X.2020.1774315>

SAFER partnership. (2019). *D2.3 comparative analysis report on the research results*.

SAFER Systematic Approaches for Equality of Gender, Rights, Equality and Citizenship Programme of the European Commission.

Salmivalli, C., Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1–15.

[https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T)

Signorella, M. L., & Liben, L. S. (1985). *Assessing children's gender-stereotyped attitudes*. *Psychological Documents*, 15, 7. (Ms. No. 2685).

Stewart, R., Wright, B., Smith, L., Roberts, S., & Russell, N. (2021). Gendered stereotypes and norms: A systematic review of interventions designed to shift attitudes and behaviour.

Heliyon, 7(4), e06660. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e06660>

Stoudt, B. G. (2006). “You’re either in or you’re out”: School violence, peer discipline, and the (re)production of hegemonic masculinity. *Men and Masculinities*, 8(3), 273–287.

<https://doi.org/10.1177/1097184X05282070>

UNESCO. (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>

West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151.

<https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Siret Vene,
(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Kiusamisega seotud ja mitteseotud õpilaste hinnangud soostereotüüpidele,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Kristi Kõiv (PhD),
(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi ADA kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi ADA kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Siret Vene

20.05.2026

